

Բովհ. Կթիդ. ստեղծ կը յիշէ Գուգարը նահանգն ու Գուգարացիները (էջ 38, 78, 110, 163) Եգե-
րացոց, Վրաց եւ Ռուսացից հետ եւ վասնք որոշ
կերպով կը գտնազանէ Հայոցմէ գրելով. «Գրացիք
մեր եւ ազգք որ շուրջ Վմօք են՝ Թուականք եւ
Եգերացիք եւ Գուգարացիք եւ Ռուսացիք, հիւ-
սիսական ազգք ընտելեալք առ օտարն իրկատու»,
(էջ 140)։ Աստիք վրական լեզուարուներն կը վերա-
բերին, Կերեւոյ թէ երկրին հարաւակողմք (Ցա-
ղիք են) բաւական կանուխ հայացած է եւ այս
պատճառաւ ալ Վրացոց քովը Սովիթիթի (Սօֆիէ
== Հայ) կ'ըսուի։ Նորագոյն ժամանակներս շատ մը
Հայերն, Թաթարներն են գաղթելով՝ հնագոյն
քանիւններ իրենց տեղերէն մշած են։ Գուգար
անունը՝ հնագոյն Գուգարէ (== յուն. Γωγα-
րήνη) ծագած է։ Ծագումը միթէն է։

(Ըարաւանիէն)

Հ. ՀԻՒՐԵՄԻՆ

ՔԵՆՏԵՐԵՐ

ԺԱՂՎԷՓՈԽՆՆՁ

1. Եգիպտոսայ թերթեր։ — 2. Նոր հայերէնագե-
տներ։ — 3. Արուստագետ այտոյն մը։ — 4. Մէլէի
«Ուրուգոնի» եւ Թոքիզման «Սկզբնաւորութիւն» այս
վանականութեան վրայ գեղով. գրուածներ։ — 5. Հայ-
կական ծարսարարութեան մասին։ — 6. «Շիրակ»
ամսագրերը։

1. Եթէ Գուգարէ լիթերէ։ — Հանդէսին տեղեւ
տարւան վերելք թուով (տ. ԱՍ. ԺԸ. էջ 381)
ծանուցքեր էրէք թէ Եգիպտոսի մէջ՝ նոր տարւոյն
հետ շատ մը հայերէն նոր թերթեր կ'ստի տեսնենք։
Միշտէն հիշող մեր տեսածներն են. Լուսնիք, Մի-
թիլի, եւ Արուստ, որոնք իրարմ եւ արդէն
մինչեւ ցարդ գոյութիւն ունեցող թերթերէն
գրեթէ ոչինչ տարբերութիւն ունին։ Միթէ լուս-
նայն չէր բլլար, որ փոխանակ նորանոր թերթերով
ոյժեր վառնելու արդէն գոյութիւն ունեցողները
զօրացուէին եւ կամ գոնէ նոր լոյս տեսածները մէկ
հաւաքական ոյժի վերածուէին. վասն զի ասով
թէ թերթն ազգեցիկ կ'ըլլար եւ թէ երկար կեանք
կ'ունենար։ Առանձնական ոյժերը շուտով կը
չլսաին։

2. Նոր հայերէնագետներ։ — «Բանասեր»
մէջ (թ. 9—10) առ մեզ ուսումնական պատճառաւ
տողներ կ'աղբարեւ։ «Պարբեր Արեւելեան կենդանի
լեզուներու վարժարանին հայերէնի» չիւղեն այս
տարի վկայականի արժանացող հայտանք ֆրանսացի
պարնիներն են՝ 1) Baumgart, 2) Cuvillier-
Fleury, 3) Oustry եւ 4) Simon. Իսկ
երբորդ գասարաններն երբորդ գասարան բարձրացած
են՝ պպ. Michael եւ Joseph Reby. այս
վերջինս հայագիտութեան մէջ մեծ ապագայ կը
խոստանայ, մանաւանդ որ ամուսնացած ալ է
թիֆլիսեցի աղէն հայուհիի մը հետ։

Լուսնայի Coll. 2, 167. Փարպէի 358 էջ յիշէ իբր
481թ. «գրգռելն գանձերն վազէն», զոր Վրաց վարժապ
թագաւորը պանծնէր։

3. Արեւելագէտ հայուն մը։ — Թեւեալ
ամսագրերէն մեծնայն էջին մէջ կ'ընթեանանք.
«Հիացումով պիտի յիշենք տիկին Արմինուհի
Կարբեռնի, դուստր Գովարտ Բաղդասարն, այս
տարւան Աշնայայի Պատկերահանգէտին մէջ
գտած փայլուն յաջողութիւնը։ Արուստագետ
Հայուհիին ցուցադրած նկարներուն առթիւ
Ֆրանսական եւ անդիսկան թերթերը ներբողներ
կարդալու մէջ կանխած են մեզ։ Journal des
Artistes կը հիանայ անոր տուած շուքերու ներու-
թեանը եւ բարեխնդր ուսումնասիրութեանը վրայ։
Revue Libre տիկնոջ նկարներուն վրայ կը գիտէ
լոյնութիւն մը եւ համակրելի ու առջ գոյներ։ Իսկ
Morning Post կը գմայի անոր վերինն եղած
նկարներուն անուշութեանն ու ճարտարութեանը
վրայ։ — Տիկին Արմինուհի Կարբեռնով հայ ազգն
արուստագիտութիւն մը աւելի պիտի կարենայ հա-
շտել։ Սրանց կը շնորհաւորենք յարգելի տիկնոջ
փայլուն յաջողութիւնները։» — Մերեն եւ։

4. Մէլէի «Ուրուգոնի» եւ Թոքիզման
«Սկզբնաւորութիւն» հայ վանականութեան, իր
գրագրութիւնը։ — Պարթ. Մէլէի մը մամլին լոյս
հանած Esquisse d'une grammaire comparée
de l'arménien classique գործին վրայ Գովա.
Ֆիկի համառոտ մատենախոսական մը գրած է
հակա Deutsche Literaturzeitung պարբերաբերին
այս տարւան 2. թուին մէջ. — Գաղղիացի քա-
նածանօթ գիտականը՝ կ'ըն Գովա. Ֆիկի, իւր
Ուրուգոնով գրալի մեծ պահած մը լեզուց, Թեւեալ
Պարթ. Մառ եւ գրեթէ միեւնոյն ժամանակը՝
մեծնայն վանականին համար՝ նման փորձը մը ձեռք
գրակած է — տարբեր ուղղութեամբ, բայց ըստ
մեզ՝ չէ յաշտած։ Մէլէի երկը թէն ընդարձակ
չէ, սակայն բովանդակութիւնը սեղմ ու հոծ բլլա-
լով՝ առաւ եւ Տարակոյս չկող թէ ինչ ինչ կե-
տերու մէջ տարբեր կարեւոր ամսագրեր եւ առթիւ
տայ, բայց երբեք ամբողջական գործ՝ ծանրագոյն
յարակմանց գէժ եւս պիտի կարենայ տալը։
Գովա. Ֆիկի, ինչպէս նաեւ մեր կարծիքն է թէ
Իւրաքանչիւր որ՝ որ հայ լեզուարանութեամբ
կը զբաղէ՝ պէտք է Մէլէի գիրքն աւելն ունենալ —
անհրաժեշտ։ — Երուանդ Սարկ. Տեր-Մինասեանց
ի թերթին Zeitschrift für Kirchengeschichte
(Իսթ. Իբ. պրակ 4) գիտել կու տայ թէ Գովա.
Թոքիզման Die Anfänge des armenischen
Mönchtums քննադատը խախտա հիման վրայ
հաստատուած է, վասն զի Գովա. Թոքիզմանի
տեսութիւնը հիմնուած է հին սալորական բժշկան-
ման վրայ։ Երուանդ Սարկ. ընդգէժ Թոքիզմանի
որ հայ վանականութեան սկզբնաւորութիւնը
յուճական (կեանքային) կը համարէ, կը ջանայ
ապացուցանել, որ հայ վանականութեան ծագումն
ասորական կամ Ասորիքն է։ Երուանդ սարկա-
զին ապացուցներ բաւական հաւանական կ'եր-
եան, բայց ոչ բոլորովին համոզելի։

5. Հայկական ճարտարագիտութեան մասին։ —
Պարթ. Ստըզովսկիի Der Dom zu Aachen
und seine Entstellung ճարտարագիտական
արուեստին պատմութեան մէջ բոլորովին յեղա-
փոխութիւն հանող գործը կրկին աղագած առթիւ

տուաւ մեկ հայկական ճարտարապետութեան մասին խոսելու թերթիո նախորդ տարւան այս բաժնին մէջ Գարեթի է վեր ընդունուած եւ վրան ամենեւին տարադոյշ չլսարուցուած գրութիւն մը կամ կարծեցեալ իրականութիւն մը՝ որ մասնա-դէտ կողմամբ գրէ մը յանկարծ հարուած մը կ'ընդունէ եւ կը մերկացուի կեցծէրը, կը կու-հուէր ու կը սպասուէր որ Սաղգոյվիկի ուսուց-չապետին այս աւարելը, այս է յիշեալ գրքոյին ազգարար նշանն ըլլար գիտնող մէջ պատեցազմ մը յառնելուն, դէմ ու թեք կարծեաց փոխանա-կուելուն: Zeitschrift für Kirchengeschichte պար-բերագիրը, կ'ընէ այս «արուեստագիտական պատե-րազմն սկսած է արդեն»: Der Dom zu Aachenի դէմ գրութիւն մը չկարգադրէր եւ կամ գոնէ մեր ձեռքը չհասաւ, իսկ ի կողմն՝ բաւական: Այս ան-գամ կը յիշեց միայն Rochollի (ի թերթին /Մ. Իւ. 4) գրած ընդարձակ հաստատ. Orient oder Rom վերնագրով, որուն մէջ Ռոմսը ոչ թէ միայն Սաղգոյվիկի փառաբեր բուրբովին հասնա-կան կը համարէր եւ ընդունելի կը գտնէ, այլ եւ ինքն ալ իրմէ կը յառելու շատ մը փառաբեր ի նպաստ Սաղգոյվիկի տեսութեան կամ գրութեան:

6. «Հէրալդ» մաս-իւնը: Դեպէս «Ծաղ-կեմէն» մէջ ծանուցեր էինք թէ թրքահայոց նախորդ ու ներկայ գրագէտ տեղագրական ամենէն փայլուն ներկայացուցիչները՝ որոնք խոնավայոյղ սրբորոն տարագիր եւ ջիրուցան եղած են, բուր-գեբու երկրին մէջ (Աղբնապարհ) նոր տարւոյս սկզբնէ պիտի հրատարակեն Հէրալդ ամենէն գրական եւ բնութեան բաւական հաստատար ամսագիրք մը: «Հէրալդ» ամսագիրք թիւն այն ատեն մեր ձեռքն հասաւ, երբ Հանդէսիս վերջին թերթը մասնոյ յանձնելու վրայ էինք: Հէրալդի այս ամսագիրք թիւն դատելով՝ կարելի է բնւթ թէ «Հէրալդ» եզրկատա-հայ թերթիւնն մէջ ամսագիրք բարձր կը գրուէ: Օտ եւ ան ի՞ համբաւաւոր «Թաղական խորհուրդը», «Գարգացեալ», ու «յառաջգէմ հոսանք», երկուս-սարգոյթեան եւ ապկար ուսուցչաց գարս ձաղ-կող երգեալարանական ախենով եւ դիժեցուցիչ շնչով համեմատած յօդուածք՝ որ շարունակելի է, մեծ հաճոյքով կը կարգացուի. նոյնպէս Ար փի ա-րեան ի ամբարշտութեան եւ հին Մասիսի շուրջը գար-ձող գրութիւնը — «Հայկազնիք», թեպէտ Ա. այս նիւթին վրայ գրած է այլեւայլ տեղեր, այլեւայլ ձեւով, սակայն միշտ սիրով կը կարգացուի: Հասնե-կան ու հետաքրքրական են Հարաւանի թրքահայ բեմի գործիչներու կենսագրութիւնները, «Գրքե-րու», «Հանդէս հանդէսներու» բաժինները, որ ան-աշատօրէն գնահատուած կը գտնենք բանասերնե-րը, բանաստեղծները եւ — բանագիտները... «Հէրալդ» իւր այս գեղեցիկ էջերուն ջով՝ ունի իւր ոչ-գեղեցիկ էջերը կամ տկար կողմերը: Իժ տա-հարի «Արեւմտեան պատկերը» ամսագրի պատկեր մըն է — անհարպաւս. սակայն ոչ թէ լեռնական տեսականով՝ որ բաւական յաջող է, այլ անբնա-կան պատկեր մըն է — նիւթին կողմանէ, շատ խորքէ, Հայաստանի հայ մայր մը՝ վայրագ քրքե-րուն ձեռքերն իւր պատիւր փրկելու համար՝ իւր մանկիկը, իւր օրտին հասարակ գեղը կը նետէ՝ իրեն:

Թէ փոյտի կտոր մ'ըլլար այն թերթեւ սիրուն բեւեր, որ արգելք կ'ըլլար իւր աւելի արագ ըն-թանալուն: Այս գեղեցիկ երեւակայական պատ-կերը միայն բաւ է ընթերցողին աչքը գողարեկին, թող թէ մօր մը որ աւելի նախամեծար կը համարի ինք պիտի ջանային բնել՝ քան թէ իւր միամօր ար-դեական մասը տեսնել, եւ կամ գոնէ միասին մեռ-նիլ: Եւ այս յազիչ ու տխուր գոժախտ պատ-կերէն շատ ետեւած եւ Սասնոյ լեռները, Տիգրիսն եւ Եփրատը... Այս մեկի Երկրորդ՝ «Հէրալդ» որ «անողորմօրէն հիւրամերժ պիտի մնայ ամեն միջա-կութիւններու իջնալէս հիւրամեծար եղած է «Հայ-րենի աղբիւր, ոտանաւորին, որ միշտկու ինչէն ալ վար է բաւ մեզ. թեւեւ տեղական թերթ մըն ալ չբաշուէցաւ. «յաղապար» քարոզիչու: Մենք այս բանաստեղծութեան ամսագիրքը հետաքր-քրութեան համար միայն յաւալը կը բերենք հոս.

Աղջայոյսի եւ Յոյսի օրերուն էր որ չէւս — ողբոյս (!) Ո՛վ Հայրենի եւ քաղաքահամ արդիւն, Եւ բու լաւաւու յայտ (?) դեռ ինձի կը խօսի իմ յոգնածի եւ յուսահատի ուղեղն մէջն... Բու — արտօնիւր — լուր յարգաւոր (?) ? Զողին խաւարտին աւերակներուն վրայ Այլալիք ատենէ է վեր յիշատակներու ու անցեալս իւրայոյս:

Եթէ Պր. Ատոմ Եարճանեանի բանաստեղծական կրակոտ աւելնով գրած «Գիւցաղներն» գրքոյի մեզի ծանօթ ըլլար՝ պիտի բռնէինք թէ իրոյ մոռերը «յոգնածի եւ յուսահատի ուղեղն մէջն» եղած են... Զգալապէս երբորդ՝ «Մենութեան տեսիլներ» հատածին մէջ՝ որուն հրատարակու-թիւնը Հէրալդի խմբագրութիւնն իրեն «բաղա՛» կը համարէր, հայերեն լեզուն մարտիրոսութիւն կրած է. ին տարւոյի գրիչը խեղճ հայերենի գլխուն վրայ գարբի մրձին գեղը կատարած է... Է. ՆՏՏԻՎ.

ԲՈՎԱՆԻԿԱՊՈՒԹԻՒՆ

ՌԻՍՈՒՄԵՆԿԱՆ

ԳԵՂԱՐՈՒՆԵՍԱՅԱՆ — Մըլէ Թագունոյն ուսումա-րանին զարգանկաւորքը 33:

ԼԵՃՈՒՆԱՐԱՆԿԱՆ — Հայերն եւ զրացի լեզու-ները 37:

ԴՐԱՄԱՆԳՏԱՅԱՆ — Արշակունի դրամներ — Ժողո-վածոյք Ապստին Աղբրուող Պետրովիչ 41:

ԳՐԱՅԻՆ — Արմատագնայ սկսալ մը 51:

ԵՇԵՆԱՐԱՆԿԱՆ — Հին Հայոց տեղոյ սնուն-ները 53:

ՍՏԼԵՆԻՍԼԵ

ԺԱՂԱՎՈՒՆՈՒՂ, 63:

ՀՐԱՍԱՐԱՆԿԻ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ԽՄԱՐԱՅԻՐ

Է. ՌԱՍԵՆԼ Գ. ՊԱՐԱՆԵ

ՊԵՆԵՆՆԵ, ՄԻՒՆԻՍԵՐՆԵ ԶԳԱՐԱՆ